חברה ורווחה, ל"ח, 2 (מרץ 2018) 448-429

הבניית תהליכי שינוי בנרטיבים של גברים שטופלו במרכזים לטיפול ומניעת אלימות במשפחה

אביבה זריהן ויצמן וצבי איזיקוביץ'

רקע: ביחסים אינטימיים שיש בהם אלימות של הגבר כלפי האישה, חשוב להרחיב את הבנת השינוי בתגובותיהם למצבי פגיעה במערכת היחסים הזוגיים, בעיקר בעקבות התערבות טיפולית.

מטרת המחקר: לחקור אלו תגובות בחוויה הזוגית הן דומיננטיות לגברים שעברו טיפול ובאיזה אופן, ולהאיר את מה שהגברים תופסים כמשמעותי לתהליך השינוי שלהם.

שיטת המחקר: רואיינו 15 גברים נשואים שהופנו למחקר בידי מרכזים לטיפול ומניעת אלימות במשפחה. הראיונות היו מובנים-למחצה. שיטת התיאוריה המעוגנת בשדה הנחתה את הדגימה והניתוח.

ממצאים: התימה המרכזית הייתה חוויית השינוי בתגובות למצבי פגיעה שהציגו הגברים לעומת חוויית התקיעות שהייתה להם בעבר, ובה שינוי בהתנהגותם כלפי בת-הזוג ובתפיסתם את בת-הזוג. לדוגמה: בחלק ההתנהגותי – אלימות לעומת הבלגה; בחלק התפיסתי – ייחוס כוונת זדון לעומת אי-ייחוס כוונת זדון. בנרטיבים הוצג השינוי על ציר זמן – עבר מול הווה. זיהוי מרכיבי השינוי העיקריים בנרטיבים אִפשר הבניה של ארבעה נתיבי שינוי בהתמודדות של הגברים עם תפיסת הפגיעה בבת-הזוג: שאיפה להיות שולט; שאיפה להיות צודק; גילוי מחודש של עצמי; גילוי מחודש של ה"ביחד".

מסקנות והשלכות לפרקטיקה: גברים אלימים שעברו טיפול מבנים ציר שינוי מבוסס-תגובות בעבר ובהווה. הממצאים עשויים לכוון את ההסתכלות לתוך עולמם התקוע או המשתנה של גברים אלימים ולשמש בסיס לפיתוח טיפולוגיה של שינוי שהם חווים. הממצאים עשויים לסייע למטפלים להכיר את ההבניה השונה המתרחשת בתהליכי השינוי של גברים אלימים על ציר הזמן, להכיר ולתקף חוויות של טיפוסי שינוי שונים ובכך לסייע להם להמשיך ולחולל את השינוי.

מילות מפתח: אלימות ביחסים אינטימיים, גברים מכים, התמודדות, שינוי

התקבל במערכת: 7.2016; אושר לפרסום: 1.2018; נוסח סופי: 2.2018

מבוא

הדרך שבה חוקרים וקלינאים מתבוננים בתופעת האלימות ביחסים זוגיים התרחבה והשתנתה בשנים האחרונות. שנים רבות יוחסה אלימות זוגית בעיקר לגברים המכים את בנות-זוגם, ואילו הנשים נתפסו כקורבן פסיבי (Stith, McCollum, Amanor-Boadu, & Smith, 2012). בתפיסה זו כשלעצמה יש אובייקטיפיקציה ודה-פרסונליזציה לנשים ולדמות האישה המוכה (Lamb, 2005). כיום מחקרים מציגים סימטריה מגדרית, וטוענים כי נשים תוקפות לא פחות מגברים (Straus, 2008). ישנם חוקרים המציעים את המונח ׳טרור אינטימי׳ לאלימות פטריארכלית עם מרכיבים של שליטה, ובה הגבר הוא התוקף הדומיננטי; ואת המונח ׳אלימות מצבית׳ לאירוע שבמהלכו יוצא הקונפליקט הזוגי מכלל שליטה, והוא יותר סימטרי מבחינה מגדרית (Johnson, 1995). המחקר הנוכחי מתמקד בגברים שהופנו למרכזים לטיפול ומניעת אלימות במשפחה בעקבות אלימות פיזית כלפי בנות-זוגם, ושואל איך גברים העוברים טיפול מתנהגים ביחסיהם, ומה הם תופסים כתגובות משמעותיות שלהם למצבים שיש בהם פגיעה ביחסים בין בני הזוג (להלן: מצבי פגיעה).

הספרות התיאורטית אודות אלימות של גברים כלפי בנות-זוגם בוחנת שינוי ברצידיוויסטיות (באופן חזרתי) של התנהגותם של גברים מכים, ויעילות הטיפול נמדדת בעיקר על פי הפסקת האלימות הפיזית (Scott, 2004). מחקרים קישרו שיעורים גבוהים של רצידיוויסטיות עם נטיות אנטי-סוציאליות, גיל צעיר, מעצרים בעבר, היסטוריה של שימוש בסמים, אלימות חמורה נגד בת-הזוג ונטייה כללית לאלימות, ונשירה מוקדמת מטיפול, אחרי פחות משלושה חודשים (Gondolf, 1988). עם זאת ברור שגם גברים אשר מסיימים טיפול — חלקם רצידיוויסטיים. מאפיינים אישיותיים אלימים, מועטים, אם בכלל, זוהו בקרב גברים רצידיוויסטיים לאחר סיום הטיפול (לדוגמה: Gondolf, 1988; Gondolf & White, 2001). נראה כי קבלת טיפול או סיום טיפול אינם ערובה לשינוי בהתנהגותם. מעט ידוע על השאלה מתי וכיצד קורה שינוי או התנהגות רצידיוויסטית. לפיכך עולה חשיבותם של זיהוי נשירה וניבוי נשירה, רצידיוויסטיות, וגם פיתוח חלופות של שינוי לשיפור אפקטיביות הטיפול ולשינוי התנהגותי (Gondolf, 2004).

קשה לזהות את ההבדל בין גברים שמשתנים ושאינם משתנים ואת הגורמים שמביאים לשינוי. כדי להעמיק את ההבנה ולפתח טיפול מובחן ומותאם עבור גברים אלימים, הציעו חוקרים וקלינאים כמה סיווגים של התנהגויות ותוקפים (Dutton, 1998; Gondolf, 1988; Holtzworth-Munroe & Stuart, 1994; Johnson, 1995). חלקם משתמשים בממד של עוצמת האלימות (ממתונה לחמורה), תכיפות

האלימות (מפעם אחת לתכופה מאוד) והמרחב שבו התרחשה ההתנהגות האלימה (בבית בלבד או בכל מקום ומצב) (Walts, Babcock, Jacobson, & Guttman, 2000). אחרים משתמשים בפסיכו-דיאגנוסטיקה ובקטגוריות המיוחסות לאישיות הגבר האלים, למשל, אנטי-סוציאלי ובעל אישיות גבולית. אפשר להבין כי סיווגים אלה מבוססים על טבע האלימות והמאפיינים של התוקפים ולא על מוטיבציה לשינוי או משתנים הקשורים בשינוי, ולפיכך אלה סיווגים דטרמיניסטיים ואין בהם מרכיב דינמי. כלומר, הם דומים לכל הגדרה פסיכופתולוגית המנסה ליצור פרמטרים תיאוריים לקבוצה מזוהה. סיווגים אלה אינם עונים על שאלת המפתח: מה ההבדל בין גברים שמשתנים לבין גברים שאינם משתנים? במקום זאת, הם עוסקים בניבוי ההתערבות שעשויה להוביל לשינוי עבור כל סוג של גברים (Huss & Ralston, 2008).

סיווג נוסף של תהליכי שינוי מבוסס על שלב המוכנות לשינוי כפי שהוא מבוטא ברצון ובנכונות לעבור טיפול, ממצב של הכחשת קיום הבעיה עד יצירת השינוי (Daniels & Murphy, 1997). המאמר הנוכחי בא לבחון את מרכיבי השינוי שחווים גברים אלימים בבית.

מחקר שבחן טיפולוגיה המתבססת על מרכיבים של מיקום ופסיכו-דיאגנוסטיקה מראה שגברים שסווגו כאלימים רק בבית (להלן: אלב"ב) נשארו זמן רב יותר בטיפול לעומת גברים שהם אלימים בכל מצב ('אנטי-סוציאליים') ונטו לסיים את הטיפול (Huss & Ralston, 2008). במחקר זה, בבחינת ההתקדמות בטיפול על פי משתנים של כעס ושליטה באלימות, דיווחו גברים שזוהו כ'אנטי-סוציאליים' על הירידה הגדולה ביותר בהבעת כעס ואלימות. לעומתם, האלב"ב לא הציגו שינוי נראה בניהול הכעס שלהם. אפשר להסביר נתון זה ברמות הכעס הנמוכות מלכתחילה של האלב"ב, או לחילופין ברצייה חברתית שהציגה הקבוצה אשר הוגדרה כ'אנטי-סוציאלית' בהיותה נתונה בטיפול בכפייה. אומנם כולם דיווחו על ירידה ניכרת באלימות כלפי בת-הזוג בעקבות הטיפול, אך האלב"ב היו הכי פחות רצידיוויסטיים, ואילו האנטי-סוציאליים היו הכי רצידיוויסטיים, בעיקר לקראת סוף הטיפול. נתוני המחקר מלמדים שגם אם התערבויות מסורתיות (פסיכו-חינוכיות עם אוריינטציה קוגניטיבית התנהגותית) מובילות לשינוי המתבטא ברמות כעס ואלימות נמוכות יותר, שינוי זה לא נשמר לאורך זמן. אף על פי שקבוצת האלב"ב הייתה הכי פחות רצידיוויסטית, היא הציגה את השינוי הקטן ביותר בעוצמת הכעס, האמפתיה והאלימות לפני הטיפול ואחריו. נראה כי ממצאים אלה מדגישים את חשיבות ההבנה של תהליכי שינוי ומרכיבי השינוי.

חוקרים טוענים ששינוי גדול יותר מתרחש כאשר תוכנית ההתערבות מותאמת באופן ספציפי למאפיינים של האלימות או של התוקף (Huss & Ralston, 2008). אחרים טוענים שהתערבות אפקטיבית יותר אם היא לוקחת בחשבון את שלב השינוי

שבו התוקף מגיע לטיפול. ככלל, שינוי התנהגותי זוהה כקשור למוטיבציה עם וללא התערבות מקצועית, כלומר שכאשר לאדם יש מוטיבציה לשינוי הוא עשוי להשתנות גם אם לא קיבל טיפול והמוטיבציה היא המשתנה המכריע (Daniels & Murphy, 1997).

בבחינת תופעת אלימות אינטימית עולה שאלה אונטולוגית: מה מוכיח שאלימות שינתה את צורתה? כיצד אלימות משנה את צורתה? לאיזה רפרטואר של שינוי יש לצפות? לדוגמה: כאשר מדווח כי האלימות הפיזית נעלמה ובמקומה הופיעה אלימות רגשית או מילולית בכ-50% מהמקרים (Scott, 2004), האומנם מדובר בשינוי? האם זה השינוי המצופה? האם די בכך כדי לומר כי האדם השתנה? המחקר הנוכחי בחן את רפרטואר התגובות של גברים אלימים, שטופלו ו׳הפסיקו להיות אלימים פיזית׳ כלפי בנות-זוגם, ובחן מה יש בחוויית התגובות שלהם ומה נעדר ממנה.

מטרת המחקר הנוכחי לבחון במהלך הטיפול או לאחריו את רפרטואר התגובות של גברים אלב״ב לתפיסתם את מצבי הפגיעה; ללמוד את הפרספקטיבה הפנימית (emic) של גברים אלב״ב, ולהבין כיצד הם תופסים את תגובתם למצבי הפגיעה. מחקר איכותני זה בא להבין את המשמעות שבני-הזוג מייחסים להתנהגותם ולתגובותיהם, לראות אילו תגובות נוכחות ואילו נעדרות, ומה המשמעות של כל זה בעיני הגברים האלימים.

שאלת המחקר הראשונית הייתה מהם מרכיבי הפעולה של גבר, שהוגדר כתוקף הדומיננטי ביחסים זוגיים מתמשכים, לאחר הליך טיפולי. עם התקדמות הראיונות התפתחו שאלות מחקר נוספות: כיצד גברים אלימים מבנים את השינוי בתגובותיהם (פעולה או תכונה שהשתנו)? מה מרכיב את חוויית השינוי? איזה משמעות מייחסים המרואיינים לשינוי? טיפולוגיית השינוי נבעה מחוויית הגברים המרואיינים, מִדברים שהם בחרו להבליט וממה שהחוקרת הבנתה במפגש עם הנרטיבים (Charmaz, 2006). שאלות אלו באו להעמיק את הבנת השינוי וההתמודדות של גברים אלימים.

שיטת המחקר

מאמר זה מבוסס על מחקר איכותני רחב שעסק בתגובות לחוויית פגיעה בזוגיות. המחקר הוצג לפני המרואיינים כעוסק בתגובות למצבי פגיעה ביחסים שהייתה בהם אלימות באופן כללי כדי למנוע מהם רצייה חברתית ובחירה בתגובות שלדעתם המראיינת מבקשת. הנושא והשיחה הפתוחה אפשרו למרואיינים להעלות כל תגובה שנראתה להם רלוונטית, ללא הכוונה. למעשה, החוקרים התעניינו תחילה במכוונות (intentionality) כלפי תגובות מסוימות (למשל: תגמול, נקמה, סליחה), אך עם תהליך ניתוח הראיונות התפתחה שאלת המחקר והתמקדה בהבנת השינוי שהתחולל בתגובות המרואיינים.

הנרטיבים המוצגים בפרק הממצאים משקפים את עולמם הפנימי של המרואיינים. נרטיבים אלה הם תוצר משותף המציג את דברי המרואיינים ואת הפירוש שנתנו להם החוקרים (Charmaz, 2006). הקטגוריה המרכזית שחיברה את התגובות השונות הייתה חוויית שינוי לעומת חוויית תקיעות.

מדגם

הדגימה הייתה דגימה מכוונת (purposeful sampling). רואיינו 15 גברים שטופלו בשמונה מרכזים לטיפול ומניעת אלימות במשפחה בישראל, ואשר הם ובנות-זוגם הסכימו להשתתף במחקר. במאמר הנוכחי נכללו הראיונות של הגברים בלבד. הדגימה במחקר מסוג תיאוריה המעוגנת בנתונים הינה דגימה מבוססת-תיאוריה (theory-based), ולפיה כל הפרוצדורות שואפות לזהות, לפתח, ולייחס מושגים זה לזה (Strauss & Corbin, 1990). עם זאת, תהליך של דגימה מבוססת-תיאוריה הוא תהליך מורכב ולא תמיד אפשר לממשו באופן אופטימלי (Henwood & Pideon, 2004). לאורך התהליך עלו קשיים רבים: קושי לאתר משתתפים על פי מרכיבי דגימה מוקדמים; צורך להתחיל את המחקר עם מרואייני מפתח, שהם מרואיינים עתירי ידע אודות התופעה; קושי לדגום מראש לפי מדדים שעלו רק תוך כדי הריאיון, כמו חוויית שינוי, בשל האופי הנובע והמתפתח של נתונים איכותיים; מניעת רצייה חברתית (Henwood & Pideon, 2004, p. 137).

כל 15 המרואיינים היו אלב"ב ונשארו בתוך היחסים. משך נישואיהם בזמן הריאיון היה מ-4 שנים ועד 30 שנה ויותר. אלימותם הייתה מתונה עד קשה (Fishman, Eisikovits, Mesch, & Gusinsky, 2001). התנהגויות כגון דחיפה, עיקום ידיים, משיכת שיער וסטירות הוגדרו אלימות מתונה; אגרופים, בעיטות, כוויות, חתכים והשלכה על הקיר הוגדרו אלימות קשה. אירועי האלימות סווגו על פי דיווחי הנשים הנפגעות, שרואיינו בנפרד. מבחינת זמן, אירוע האלימות הפיזית האחרון התרחש פחות משנה לפני הריאיון עד 10 שנים לפני הריאיון. רוב המרואיינים היו מסורתיים. נגד 12 מהם הוגשה תלונה אחת לפחות במשטרה בידי בת-הזוג. כל המרואיינים עברו התערבות במרכזים לטיפול ומניעת אלימות במשפחה (התערבות פרטנית, קבוצתית, או משולבת). מאפייני המרואיינים מוצגים בלוח 1.

הנטייה הטיפולית התיאורטית במרכזים בארץ מגוונת, הן במתודה קבוצתית והן במתודה פרטנית. אבל לא היא עמדה במוקד המחקר, אלא חוויית השינוי הסובייקטיבית של גברים אלימים בלי קשר למתודה ולסוג הטיפול. אלה אינם ידועים למטופל בדרך כלל, ונתונים באופן כמעט בלעדי למטפל.

לוח 1. נתונים דמוגרפיים של המרואיינים

*מרואיין	מספר שנות נישואים	סוג אלימות	מרחק אירוע אלימות אחרון מהריאיון (שנים)	השכלה	דתיות	תלונה במשטרה
1	24	מתונה	10	10	חילוני	כן
2	12	קשה	3	גבוהה	חילוני	לא
3	4	מתונה	-1 (פחות משנה)	12	מסורתי	כן
4	5	קשה	2	תואר	חילוני	לא
5	7	מתונה וחד-פעמית	5	תואר	חילוני	לא
6	8	קשה	2	12	חילוני	כן
7	11	קשה	9	12	מסורתי	כן
8	+30	מתונה	-1	תואר	מסורתי	לא
9	+30	קשה	10	11	מסורתי	כן
10	14	קשה	2	11	מסורתי	כן
11	13	קשה	2	11	מסורתי	כן
12	20	קשה וחד-פעמית	-1	תואר	דתי	כן
13	21	קשה	-1	12	מסורתי	כן
14	20	קשה	-1	8	מסורתי	כן
15	16	מתונה	4	תואר	דתי	כן

*המרואיינים רשומים לפי סדר עריכת הראיונות והניתוחים

איסוף הנתונים וניתוחם

כל מרואיין מילא טופס נתונים דמוגרפי וחתם על הסכמה מדעת, ומיד לאחר מכן רואיין ריאיון מובנה-למחצה על תגובותיו למצבי פגיעה ביחסים. השאלון המובנה-למחצה נפתח בשאלות כלליות (grand tour), על פי המסורת האיכותנית (Creswell, 1994): "תאר לי אירוע כלשהו שבו נפגעת מבת-הזוג. מה היה האירוע? מה היו המחשבות, הרגשות והמעשים שלך?" "ספר לי על אירוע שבו לדעתך פגעת בבת-הזוג שלך. מה היה האירוע? מה היו המחשבות, הרגשות והמעשים שלך?" השאלות נועדו להבין מצבי פגיעה ביחסים והתגובות אליהם, אופי היחסים הזוגיים ואופי התגובות העיקריות למצבי הפגיעה. כל ראיון הוקלט, תומלל מילה במילה ונותח. כל הראיונות נותחו בתוכנת אטלס (Atlas.ti 5.2).

הניתוח כלל תנועה ודיאלקטיקה מתמשכת בין ניתוח פתוח וניתוח צירי. תחילה נותחו הראיונות הראשונים ניתוח פתוח, ועם התקדמות הניתוח זוהו שונות וחזרתיות של מרכיבים בקידוד הפתוח והחלו להירקם קטגוריות. עם הישנותן של קטגוריות, נערך תהליך של חיפוש הומוגניות והטרוגניות בנתונים. הועלו שאלות ניתוח על מרכיבי התגובה והפעולה של המרואיינים. לדוגמה: ככל שהתקדמו הניתוחים והתבהר כי גברים מבנים את תשובתם על ציר הזמן עבר-הווה, נבדקו שאלות ספציפיות, כגון: אלו סוגי אלימות התרחשו בעבר ואילו בהווה, לדברי המרואיין? נכתבו טיוטות תוך השוואה בין הקטגוריות העולות בנרטיבים ובין הנרטיבים של המרואיינים השונים (Strauss & Corbin, 1990). בתוך הנרטיבים הייתה התייחסות שונה לציר הזמן, ואילו בין הנרטיבים נוספה שונות של וריאציות תגובה. בד בבד הוחל בתהליך של קידוד סלקטיבי כדי לחבר את הקטגוריות ולבדוק אם יש קטגוריה מרכזית. שאלת המחקר חודדה והתבהרה ככל שהתבהרו היחסים בין הקטגוריות (Charmaz, 2006). הקטגוריה שחיברה את התגובות השונות למצבי פגיעה, שעליהן דיברו המרואיינים, הייתה שינוי לעומת תקיעות; זאת אף על פי שבשום שאלה ישירה הם לא נשאלו על תהליכי שינוי, אלא רק על תגובותיהם למצבי פגיעה כיום. רק כאשר הושגה רוויה קטגוריאלית ועלה הסבר לתופעה הנחקרת הופסק תהליך האיסוף והניתוח של הנתונים (Speziale & Carpenter, 2003).

מהימנות ואתיקה

המחקר הנוכחי הוא חלק מעבודת דוקטור. את ההצעה אישרה ועדת הדוקטורט של אוניברסיטת חיפה. כמו כן קיבל המחקר את אישור משרד הרווחה והשירותים החברתיים האמון על תפעולם ומקצועיותם של המרכזים לטיפול ומניעת אלימות במשפחה. המרואיינים הסכימו להשתתף במחקר לאחר שהובהר להם נושא המחקר וחשיבותו. כמו כן הובטח להם שיוכלו להפסיק את הריאיון בכל שלב. פרטים מזהים

נמחקו או שונו כדי לשמור על אנונימיות. כשעלה צורך של המרואיינים בתמיכה הם קיבלו המלצה לכך בסוף הריאיון.

במחקר איכותני משתמשים במונח ׳ראוי לאמון׳ (trustworthy) במקום המונחים מהימנות ותוקף (Lincoln & Guba, 1985; pp. 290). אחד ממרכיבי מחקר ׳ראוי לאמון׳ הוא ערך האמת (truth value). מי שמבנה תיאוריה מעוגנת בשדה מבחין בין מציאותי (real) לבין אמיתי (true). בגישה זו אין חיפוש אחר אמת אוניברסלית יחידה ואין-סופית. אנו מניחים שהעולם מציאותי ומבנים מציאויות, שאינן חד-ממדיות אלא דיאלקטיות, ומבוססות על הפרספקטיבה שלנו (Charmaz, 2006). מכיוון שהמציאות היא סדרות מרובות של הבניות נפשיות, איננו מתיימרים להגדיר את הממצאים והתוצרים כמַבנים את מציאותם של הסובייקטים, אלא כהבניה מחודשת (התוצאות והפרשנות) המייצגת את ההבניות המקוריות של החוויה באופן אמין.

ממצאים

חוויית השינוי בתגובות למצבי פגיעה לעומת תקיעות עלתה כקטגוריה מרכזית בדברי המרואיינים. הם הציגו את תגובותיהם וחווייתם על ציר זמן, עבר מול הווה, באופן מובנה. חוויית השינוי עלתה גם מתוך חוויה של נקודת מפנה בחייהם. נראה כי לאחר חשיפת האלימות — בעקבות תלונה במשטרה או בצורה אחרת — זהותם כגברים אלימים הפכה לציבורית, והם נדרשו להגדיר את עצמם מחדש. בזמן המחקר נראה שהמרואיינים יצרו לעצמם זהות חדשה כגברים המתנהגים ומגיבים בצורה מודעת יותר, ואילו לעבר הם ייחסו חוסר מודעות שהתבטא בתגובות פרה-רפלקטיביות, כלומר התנהגויות שנוקטים אבל לא מדברים עליהן. המרואיינים הציגו שינוי בתגובותיהם כלפי בנות-זוגם ולעיתים אף שינו את תפיסתם את האישה ואת הזוגיות. זוהו שתי תת-קטגוריות:

- שינוי בתגובות מבחינת התנהגות. תת-קטגוריה זו כוללת קטגוריות תגובה, כמו: דפוס האלימות, דפוס התקשורת, התנהגויות תגמול.
- שינוי בתפיסה, כמו ייחוס אחריות, תפיסת מגדר, תפיסת מאזן היחסים, שביעות רצון ביחסים.

בתוך כל נרטיב היה אפשר לזהות הבניה של רצף לקטגוריה, לדוגמה אלימות חמורה בעבר לעומת הבלגה היום, ואילו בהשוואה בין הנרטיבים היה אפשר להרחיב את רפרטואר התגובות באותה קטגוריה, לדוגמה, אלימות חמורה בעבר ושיח היום, ובאחרות. עיבוד הנתונים בין הנרטיבים ובתוכם העלה ארבעה נתיבים של שינוי שביטאו

סגנון התמודדות שונה של גברים אלימים: (1) שאיפה להיות שולט; (2) שאיפה להיות צודק; (3) גילוי עצמי מחדש; (4) גילוי ה'ביחד' מחדש.

הנתיבים מובנים לפי המכוונות (intentionality) של האדם הפועל. הנתיב הראשון והשני משקפים מכוונות הממוקדת באדם האחר עם חוויה קטנה של שינוי, יכולות התמודדות מצומצמות ושביעות רצון נמוכה. נרטיב זה מציג תחושת תקיעות ותחושת קורבנות. הנתיבים השלישי והרביעי משקפים מכוונות הנעה פנימה והחוצה, משינוי בעצמי לתפיסת שינוי באחר וחזרה לעצמי. הנרטיבים מייצגים חוויית שינוי רחבה יותר הן מבחינת התגובות ההתנהגותיות והן מבחינת התפיסה של בת הזוג. בנרטיבים אלה עולה תחושת שביעות רצון גדולה יותר, והדבר מוצג בלוח 2.

להלן יוצגו נרטיבים המייצגים את הנתיבים שתוארו בלוח 2, הממצאים המובאים הם ציטוטים מייצגים, המכילים את רוב מרכיבי השינוי ואת רוח השינוי המודגם בכל נתיב.

נתיב 1 — שאיפה להיות שולט

בראיונות זוהתה תנועה מדפוס של אלימות פיזית בעבר אל שני כיוונים: סנקציות וניתוק פיזי וריחוק. על פי תפיסות המגדר, האישה אמורה לספק את צורכי הגבר. המרואיין מוריס מייצג נתיב זה בשינוי התנהגותי ותפיסתי. הוא מציג את חוויית הפגיעה שלו ואת תגובתו לה. הוא מביע גם את ציפיותיו מהאישה:

> פתאום אני מתפרץ בגלל שהיא התווכחה איתי. לפעמים היא יושבת בשקט, אם לא תעשי איתי סקס אני לא יקנה דברים, גם אני לא חייב דברים לקנות בבית, ואז היא מאיימת: אני ילך לבית משפט. ואז אני אומר לה: תלכי לבית משפט ותעשי מה שאת רוצה. ויש עוד דבר שמכעיס אותי הכי הרבה, שהיא מחטטת לי במסמכים ובפלאפון, היא מתחילה עם הוויכוח, אז היא צריכה לשתוק, אז יהיו חיים אחרים לגמרי. [...] לדעתי הכול תלוי בה, כן, לדעתי יותר תלוי בה מאשר בי, תראי, השבועיים האחרונים, אז אני בא מעבודה, לא מתווכח, בא, היא מכינה לאכול, בא יושב אוכל, הולך נח, חוזר בערב, בא רואה טלוויזיה, [...] יש שקט, עוד פעם למחרת הכול בסדר.

בתפיסתו של מוריס האלימות הפיזית שייכת לעבר, אך עם זאת הוא דוגל בתפקידי מגדר נוקשים והיררכיה ברורה ביחסים. לתפיסתו על האישה למלא את צרכיו, ואם היא אינה עושה זאת הוא זכאי להשתמש בסנקציות כלפיה. הוא מצפה שלא תתווכח, שתמלא את צרכיו הבסיסיים כמו אוכל, סקס וניקיון. השליטה במשאבים כלכליים משמשת לו סנקציה במאזן האיומים שלו נגדה. הסנקציות הן דרך לשמר תחושת כוח ושליטה על האישה. לעומת זאת, הסנקציות שהיא נוקטת, כמו התנגדות לסקס, הן לדעתו תוצאה של מאבק כוחות ביניהם, והדבר מחריף את תגובותיו כי הוא "לא יכול להשלים עם זה".

לוח 2. נתיבי השינוי של המרואיינים ומרכיבי חוויית השינוי בהתנהגותם ובתפיסתם

נתיב שינוי	נתיב 1 שאיפה להיות שולט	נתיב 2 שאיפה להיות צודק	נתיב 3 גילוי מחודש של העצמי	נתיב 4 גילוי מחודש של ה״ביחד״
תת-קטגוריה: שינוי בהתנהגות				
דפוס האלימות	מדפוס אלימות חמור או מתון בעבר דרך תוקפנות וסנקציות עד ניתוק וריחוק	מאלימות מתונה או חד-פעמית בעבר דרך ניתוק ופסיביות עד הבלגה	מאלימות פיזית חמורה בעבר דרך פסיביות והבלגה עד הרחבת הדיאלוג	מאלימות פיזית חמורה דרך הבלגה והרחבת הדיאלוג עד הכלה ומעורבות
דפוסי תקשורת	׳ברוגז׳, דיאלוג מוגבל, ניתוק	ניתוק, ריחוק ופסיביות	הרחבת הדיאלוג	דיאלוג, מעורבות ושותפות
	ביקורת	ביקורת ותפיסות צדק מופנמות	ביקורת ממוקדת בעצמי	אמפתיה ראיית האחר
פעולות תגמול	מתגובה אלימה לפגיעה עד סנקציות, התעלמות והתעללות פסיכולוגית	מחזרתיות על פגיעות הדדיות (פינג-פונג) עד חוויה של התהפכות היוצרות (האישה היא פוגעת)	תחושת עליונות מוסרית ומיקוד בעצמי ובצרכיו קודם כול.	ללא צורך בתגמול
תת-קטגוריה: שינוי בתפיסה של האחר ושל העצמי ביחס לאחר				
ייחוס אחריות — מאשמה לאחריות	השלכת האחריות והאשמה על האישה, ייחוס כוונת זדון	מייחוס אחריות לאישה עד ייחוס אחריות לגורם שלישי	אחריות אישית נלקחת בחשבון, אי-ייחוס של כוונת זדון	
ציפיות מגדר	ציפיות נוקשות למילוי צרכים קונקרטיים	ציפיות נוקשות למילוי צורכי השתייכות, להיות נאהב ומוערך	הפחתה בדרישות מותאמות מגדר	עלייה בתחושת השוויון
תפיסת האיזון ביחסים	הטיה של האיזון לטובת העצמי באמצעות תחושת שליטה על המשאבים	במאבק על המאזן, תנועה בין חוויה של מאזן לטובת עצמי לבין מאזן לטובת האישה. האיזון נתפס כבלתי אפשרי	מכוונות ליצור איזון	תחושת איזון
סיפוק ביחסים	חוסר סיפוק כללי ותסכול מהיחסים	תסכול וחוסר סיפוק לצד תקווה לשינוי של האחר (האישה או היחסים), לא של עצמם	הגברת תחושת סיפוק לצד דיאלוג פנימי לגבי רמת הסיפוק מהיחסים	תחושת סיפוק

בתפיסתו בת-זוגו פוגעת בו פגיעות מכוונות והוא רק מגיב. הדינמיקה המוצגת היא מעגלית: הגבר מעמיד את עצמו בפוזיציה של מגיב. תגובותיו נועדו "להחזיר" לאישה ולשמר את עליונותו. הצהרותיו מייצגות שינוי בהתנהגות אבל לא בתפיסתו את עצמו, את אשתו ואת היחסים ביניהם. בנתיב זה מודגמת התעמרות נפשית, כלכלית ומילולית, וניתוק פיזי, המתבטא בתקופות של 'ברוגז'. ניתוק הוא דרך להעניש בתגובה לתסכול. בנתיב זה ישנה קונקרטיזציה של היחסים, אהבה וחום אינם נתפסים כצרכים, אלא רק סקס וארוחות.

נתיב 2 — שאיפה להיות צודק

בראיונות זוהתה תנועה מדפוס של אלימות אל פסיביות וחוסר תקשורת או הבלגה. תופעה בולטת בתגובות אלה היא שצורכי בני-הזוג מודחקים ואינם מובעים. בדרך כלל הגבר מצפה שהאישה תמלא את צורכי ההערכה העצמית שלו. אמיר מייצג צורך זה:

> אשתי לא השקיעה עשרה אחוזים ממה שאני השקעתי בניסיון לשפר את הזוגיות בינינו. [...] יש לה את הרצונות שלה, את המחשבות שלה, את מה שהיא רוצה לעשות, היא לא זזה מזה, אז זה קצת קשה. [...] ההבדל שאם בעבר הייתי מגיב בצורה מסוימת, היום אני מגיב אחרת [...] כאילו, אנחנו היינו אמורים להיות הכי חשובים בעולם, יותר מאימא שלך. די, אימא שלך — יצאת מהכנף שלה. היום אנחנו הכי קרובים, וזה לא ככה. והיא תתנהג לא יפה עם הילדים ואחרי זה תקנה להם הפתעות ומתנות, וכל יומיים מתנות והפתעות. זה לא זה. אני אומר לה, זה לא עושה אותך אימא טובה. אז פעם באמת הייתי יותר... היה מפריע לי כל דבר, הייתי מעיר ומבקר. היום לא, התהפכו היוצרות.

הנרטיב של אמיר משקף אי-שביעות רצון מהיחסים, חוסר יכולת לשנות את בת-זוגו וחוויה שהוא השתנה באופן תגובתו. מודגשת תחושת ההזנחה שהוא חש 'כאילו אנחנו היינו צריכים להיות הכי חשובים בעולם יותר מאימא שלך'. הוא רוצה להיות בעדיפות ראשונה אצל אשתו, ומצפה שהיא תהיה מסורה רק לו ולילדים. הדבר מעורר תחושת הזנחה ואי שביעות רצון. נראה כי דפוס התקשורת המופנם של אמיר הוא דפוס של ביקורת. הוא מבקר את התנהלות אשתו ואת כישוריה ותפקודיה כאם. אף שהביקורת מבוטאת בנרטיב הוא מייחס אותה לעבר; לתחושתו התוקפנות של עצמו כלפי אשתו שייכת לעבר. היום 'התהפכו היוצרות'. כיום הוא תופס את אשתו כאחראית לתוקפנות ולמצב המשפחה. המאבק הופך למאבק של צדק. גם צחי מציג בבהירות את התחושה שאינו מוערך ואת שאיפתו "להיות צודק":

> [...] אני לא רוצה שום דבר, אני רוצה טיפת הערכה, [...] מה זה טיפת הערכה, אל תפגעי בי, אל תשימי אותי אחרון-אחרון במשפחה שלך. אמרתי לה, ברגע שמתחתנים, המשפחה שמה, זה משפחה, אבל זה לא המשפחה שלך. תראי, היו

> זמנים לפני זה [...] שהייתי מגיב בחריפות בשביל להראות שאני צודק. היום אני יודע, לא חשוב, באמת, לא חשוב מה היא חושבת, אם אתה צודק או לא. חשוב אם אתה יודע שאתה צודק או לא. ברגע שאני צודק, אני לא צריך לצעוק. אני מכיר את זה מבפנים, היא, אותה אני לא אוכל לשכנע שהיא לא צודקת. [...] אני יכול לאבד שליטה לרגע, [...] קודם הייתי רוצה להוכיח לכל העולם שאני צודק. היום אני לא רוצה להוכיח לעולם כלום, כלום. [...] אני לא מנסה לשנות אותם. פה הכוח שלי היום. פה הכוח שלי. אני היום לא מנסה לכופף את הברזל, בגלל שאני לא מנסה לכופף את הברזל אני גם לא מתעייף, אני גם לא מתלכלך מהחלודה וגם אני לא נפגע. לא קורה לי כלום.

צחי מתאר חופש מצבי שלו, את יכולתו להרגיש מבפנים מה שהוא רוצה בלי שיכפו עליו חשיבה או תפיסה שונה. הוא אינו משנה את תפיסתו, אלא מבליג ומתנתק. הוא פסיבי יותר ומפנים את שאיפתו להיות צודק. יש בו דיאלוג פנימי המאפשר לו לחוש צודק ולהחזיר לעצמו תחושת ערך. הוא שומר על תחושת עליונות בעזרת תחושת היותו צודק. אך לתפיסתו, אם הוא צודק הרי שאשתו טועה. הצדק נתפס כדיכוטומי: רק אחד יכול לנצח. כך הדובר נכנס למלכודת פרדוקסלית: הוא שואף שבת-זוגו תעריך אותו אך הוא אינו מעריך אותה או שאינה צודקת. לדבריו הוא יכול להימנע מ״לכופף את הברזל״; הוא תופס את אשתו כ״קשה״ ואילו הוא עצמו צודק ומעוניין להימנע מקונפליקט. התגובות ה״חדשות״ הן תגובות של הימנעות וניתוק, ולא של דיאלוג. הוא נועל עצמו בעולמו, מתרחק מהקונפליקט ואינו מנסה לפתור אותו. בנתיב הראשון נוצרה חוויית שליטה למרות המציאות המשתנה; ואילו בנתיב השני נוצרת תחושת ערך עצמי באמצעות חוויית הצדק. הגבר מנסה להשיג חוויית עליונות ביחסים לצורכי הערכה ואהבה. השינוי מתבטא בעיקר בהפנמת הקונפליקט. מכיוון שיש תחושה ש׳התהפכו היוצרות׳ והאישה היא התוקפנית, החוויה של הגבר היא שמאזן הכוחות אינו ברור ויש להיאבק עליו. עליונות של אחד נתפסת כבאה על חשבון עליונות של האחר, ולכן הם נאבקים כדי לחוש צודקים, מוערכים ושולטים.

נתיב 3 — גילוי מחדש של העצמי

בנתיב זה, יותר מאשר בנתיבים הקודמים, באה לידי ביטוי חוויה של שינוי בתפיסה לצד שינוי בהתנהגות. ניכר כי השינוי מתאים לשיפור שביעות הרצון מהחיים או מהיחסים, גם כאשר מתקיים דיאלוג פנימי לגבי מידת שביעות הרצון. יורם מתאר:

> בוא נגיד שאם אומרים מילה עם כוונה רעה, אז אתה גם תגיב... בצורה רעה. שהיום אם יהיה מצב שתגידי לי מילה לא יפה, אני יקבל את זה עדיין בצורה יפה, אני לא ייקח את זה יעני כאילו לאיזה מטרה? או למה היא אמרה? אני יבליג היום, אני יבליג [...] אישית אני לא מתבייש במה שאני הייתי, אני מודה,

> שילמתי על הטעות, אני השתפרתי. יש לי עוד להשתפר, [...] היית אומרת לי נגיד, אה, למות או להתגרש, הייתי אומר לך, אני מוכן למות אבל לא להתגרש. [...] היום אני רואה בזה, הכי טבעי והכי בריא בעולם, בוא נאמר, בן אדם חי פעם אחת, הוא צריך ליהנות. אני לא אומר, אם תתגרש אתה תיהנה זה... אין לזה שום כוונה כזאתי, אבל בטח אם אתה נמצא במקום שאתה סובל, אסור לך להיות שמה [...] זה הגדולה שלי, אם אני מגיע למצב שהיא עושה כאילו, דברים שפעם לא היה לך אומץ לעשות דבר כזה, התהפכו היוצרות, אם את הגעת לכזה מצב ואני לא מגיב, בשבילי פה ניצחתי. זה הגדולה שלי, פה אני מרגיש ניצחון, בשיא הרצינות, פה אני מרגיש ניצחון, גבר יעני.

יורם מציג את השינוי שחל בו על ציר זמן, עבר מול הווה. השינוי המוצג הוא גם התנהגותי — יורם אינו אלים, הוא מבליג; וגם תפיסתי — יורם אינו מייחס לאשתו כוונות זדון. הוא מתאר כיצד תפס בעבר את פעולותיה של אשתו: בעבר ״למילה הייתה כוונה רעה״, ואילו כיום זו ״מילה לא יפה״ ואפשר להתעלם ממנה. בדיאלוג הפנימי שלו עבר יורם מהטלת אחריות ואשמה לבת-זוגו אל יכולת לקבל גם את התנהגותה התוקפנית מבלי להגיב ומבלי לייחס לה כוונות זדון. גם כיום, כשהיא עושה דברים שלדבריו פעם פחדה לעשות, הוא מקבל זאת ואינו מייחס לכך כוונות זדון. יכולת זו מעצימה אותו, והוא מסכם שהוא מרגיש ״גבר״ כאשר הוא מתעלה על עצמו. המאבק על כוח פחות בולט בנרטיב, מובע יותר מיקוד בעצמי וניסיון ליצור איזון גם כשהחוויה היא ש״התהפכו היוצרות״ והאישה יותר תוקפנית. יורם מקבל אחריות להתנהגותו האלימה ואינו מטיל את האחריות על אשתו. הוא מרגיש שהוא יכול להתנקות מאשמה של גבר מכה, הוא לקח אחריות על עצמו, ולכן הוא מסוגל לחיות בשלום עם המציאות. הוא מתאר שינוי נוסף בתפיסת הגירושין: הפחד מגירושין היה בעבר המוטיבציה העיקרית לטיפול ולשינוי, והיחסים היו המשמעות העיקרית בחייו. לדבריו היום חשוב לו לשמור על האושר שלו, ו״לא להיות במקום שהוא סובל״. אם כך, עדיין הוא עצמו עומד במרכז.

בהמשך אומר יורם כי בעבר הדאגה למשפחה עמדה בראש מעייניו ורק ואחריה דאג לעצמו:

> אני בחיים לא הייתי אנוכי ואגואיסט, בחיים לא הייתי, אבל היום אני באיזשהו מקום דואג לעצמי טיפה, אני דואג לעצמי, כן, כן, ופעם הכול, קודם כול הבית, ולאישה ולילדים ולבית, והכול, ואחרי זה ליורם. היום לא, אני כל בוקר הולך לבית קפה, יושב, קפה, לא מעניין אותי שום דבר, שיתפוצץ העולם, פעם — אין את הדבר הזה, בשבע טוס, תעבור גם רמזור אדום בשביל להגיע לעבודה מוקדם. היום לא, הכי לאט בעולם... איזי איזי, לא ממהר לאף מקום.

יורם עובר שינוי מהותי. בנתיב הראשון הגברים מציגים את הנשים כחייבות לדאוג לצורכי הבעל המפרנס. יורם, לעומת זאת, לוקח אחריות על העצמי שלו. בעיניו דבר

זה זר לו ואפילו שלילי; אולי בשל כך הוא מדבר על עצמו בגוף שלישי. הדאגה לעצמו מתפרשת כאנוכיות וכנקמה. שינוי התפיסה והדאגה לעצמי באים לידי ביטוי גם בתיאורו את הנסיעה לעבודה: הקצב שלו השתנה. בעבר הוא נע במהירות, לא שם לב לפרטים, סיכן את עצמו; ואילו היום הוא נע באיטיות, דואג לעצמו. תפיסת התנועה במרחב השתנתה, וכך גם תפיסותיו לגבי המשפחה, בת-הזוג והעצמי שלו.

נתיב 4 — גילוי מחדש של ה״ביחד״

כמו בנתיב הקודם, גם כאן מודגשת יותר חוויית השינוי בהתנהגות ובתפיסה. המרואיינים מתמקדים בגילוי המחודש של ה״ביחד״ ומדגישים יותר את המעורבות ואת שיתוף הפעולה ביחסים. האיזון נתפס כנוכח בחלק מקבלת אחריות הדדית בזוגיות ולא כחלק ממאבק. אומר מוטי:

> ומי שנמצא היום במקום שלי, לא היה צריך את הטיפול במקום הזה [המרכז לטיפול ומניעת אלימות במשפחה], יודע שאין מה לשנות, יש מה לקבל, לקבל את הבן אדם השני. אתה התאהבת בו כי הוא היה מה שהוא היה, אתה לא צריך לשנות אותו לאיך שאתה, כי מי אמר שבסופו של דבר מה שאתה חושב, אומר, רואה, עושה זה נכון? [...] בהתחלה, אנחנו נפגענו הרבה אחד מהשני, ניסינו לכופף אחד את השני, עשינו כל טעות אפשרית, בואי נאמר ככה, של בני זוג. [...] אז כן לפרגן על כל דבר, אפילו הקטן, שעושים. אצלי זה קשה, כי אני ביקורתי מאוד, אז אני כן חושב שאני צריך הרבה פחות להעיר. הרבה פחות, ואני עובד על זה קשה מאוד. אם שאלת אם עדיין יש את העקיצות הדו-כיוניות? לא, היום אני חושב שגם אשתי התחילה לנסות לאזן את העניינים ולייצב אותם, ולא להגיע למצבים מכל זבוב לעשות פיל, ולעשות רעש גדול, טרראם, להחזיר. בסדר, קרה משהו, הלאה, ממשיכים הלאה, ממשיכים קדימה. אז אין את זה, אין ספק שנפגעים עוד טיפה, אין ספק שעוד מעירים פה ושם, אבל היום החיים ברוך השם הרבה יותר טובים, הרבה יותר.

אפשר לתמצת את דרמת השינוי בנתיב זה במילותיו של מוטי: מניסיון לשנות את האחר לקבלה של האחר. זהו שינוי משמעותי בתפיסה של העצמי ושל ה״ביחד״, וקבלת אחריות על מניעי ההתנהגות האלימה. מוטי מתאר שינוי הדדי: הוא רואה את אשתו עושה מאמצים, כמוהו. יש ניסיון לאזן, לא לעשות ׳מכל זבוב פיל׳. הוא תופס ששני בני-הזוג מנסים להשתנות. עם זאת, ישנה הכרה שהאישה והגבר הם שתי ישויות נפרדות, ויש להם עצמי נפרד, וייתכן כי יש גם שוני בתפיסת השוויון המתבטא בדיבור על האישה בלשון זכר, מעין איזון מגדרי בשיח על האישה כשותפה. לחילופין, זה יכול להיות גם חלק מהתפיסה שהאלימות התקיימה בין שווים. אם כן, המרואיין מציג את הביקורת שהייתה בעבר כדומיננטית בתקשורת ביניהם, ואילו היום הם יותר מוכנים

לקבל זה את זה. בני-הזוג עברו מהאשמה להדדיות, ונתפסים כסוכנים שווים בתהליך. כמו כן ניכרת שביעות רצון רבה יותר מהזוגיות.

דיון

רק כאשר הפרט עושה רפלקציה על חווייתו, מקבל העצמי שלו תפקיד מרכזי, מציג את ההיגיון, יוצר משמעות ומבנה היררכיה של תכנים משמעותיים. בדרך זו הפרט מתמקד כל הזמן בחלקים מסוימים של עצמו, של האחר ושל המציאות, ומרחיק חלקים אחרים ממוקד תשומת הלב (Spinelli, 1989). כשהמרואיינים עשו רפלקציה על תגובותיהם לסיטואציות של פגיעה, הנרטיבים שלהם כללו חוויה של נקודת מפנה, ובה הופרדו תגובותיהם לעבר והווה. במובן זה, הם יצרו משמעויות חדשות לעצמם כגברים שהיום מגיבים מתוך מודעות רבה יותר, לעומת התנהגותם הפרה-רפלקטיבית בעבר. למעשה, האירועים הדטרמיניסטיים של העבר מובָנים לנוכח העתיד, זאת אומרת מה שאדם רוצה להיות משפיע על מה שהוא זוכר (May, 1958). העתיד, שבא לידי ביטוי במכוונות הפנימית של הגברים דרך ארבעת הנתיבים, משפיע על תפיסתם את העבר וההווה. כלומר: שאיפתם לסוג מסוים של יחסים בעתיד מעצבת את חוויית היחסים הנוכחיים ואת תפיסת המציאות והשינוי. ללא שינוי גדול בתפיסה יש חוויה של תקיעות, שינוי התנהגותי צר ואי שביעות רצון, העתיד חסום ותפיסה שמרחב החיים נעשה צר (Ellenberger, 1958). כשישנה חוויית שינוי בתפיסה, המציאות מקבלת משמעות חדשה ומרחיבה את מרחב החיים.

פנומנולוגית, נטען כי המניעים של אדם פועל או מגיב (acting or reacting) הוא עוגן המשמעות של התנהגותו (Schutz, 1967). ארבעה מניעים התגלו בנתיבים של שינוי שזוהו במחקר זה: להיות שולט, להיות צודק, לגלות את עצמי מחדש, לגלות את ה"ביחד". אפשר להתייחס בשני אופנים למניעים של האדם הפועל: (Schutz, 1967, p. 92): פעולה עם אוריינטציה לאירוע בעתיד — "תכלית". המניעים שליטה וצדק הם התכלית שלהם, כפי שמתבטא בשני הנתיבים הראשונים שזוהו אצל הגברים. למעשה השאיפה לשליטה או הצורך להיות צודק מקדימים את הפעולות שהפרט נוקט — ייחוס כוונות זדון לאישה, ביקורת, סנקציות וניתוק. הדרך השנייה להתייחס למניעי האדם הפועל היא היחס לחוויה חיה בעבר הרחוק — "הסיבה" להתרחשות השינוי אצל הגברים. החוויה החיה מן העבר הרחוק הייתה המניע של חוויה חיה אחרת בעבר הרחוק יותר, למשל, בנתיבים השלישי והרביעי, כשגבר מגלה את העצמי או את ה"ביחד" בגלל התנהלות שונה בעבר. גברים בנתיבים השלישי והרביעי, המכירים בתגובות העבר שלהם ביחסי האלימות, בהשלכותיהם ובתהליך השינוי שעברו,

מציגים תהליך של שינוי. ׳גילוי העצמי מחדש׳ הינו תהליך המעוגן בעיקרו בהתפתחות מהעבר, אך גם העתיד נפתח בפני המגלה את עצמו.

למעשה עולים ארבעה נתיבים של שינוי בקרב גברים שהגיעו לטיפול בעקבות אלימותם כלפי נשותיהם. בכל נתיב יש סגנון התמודדות דומיננטי המורכב מפרופיל של תגובות המתרחשות בתוך היחסים. שני הנתיבים הראשונים מייצגים יכולת מוגבלת של התמודדות ושינוי, ואי שביעות רצון מהיחסים, בלוויית תחושת תקיעות וקורבנות. בנתיב הראשון קשורה חוויית הקורבנות לתחושת הגבר שאשתו אינה ממלאת את צרכיו הבסיסיים. האישה נתפסת כלא דואגת לו וכמזניחה אותו, ועל כן ראויה לפעולות תגמול בצורת סנקציות. בנתיב השני הגבר חווה שהוא קורבן מפני שאשתו מזניחה אותו רגשית, ואינה מעריכה אותו די צורכו. הנתיבים השלישי והרביעי מציגים יכולות התמודדות ושינוי רחבות יותר: השינוי בא בתפיסה ובהתנהגות ומשחרר מחוויית קורבנות. השינוי בא לידי ביטוי בהפסקת הטלת כוונות זדון ואשמה על האישה, ובהתמקדות בעצמי או ביחסים. בחינת מצב התקיעות מול מצב השינוי ביחסים מחזקת את הטענה שכאשר אלימות וצורות אחרות של התעללות מתקיימות במרחב הזוגי, בני הזוג לכודים באינטראקציה סימבולית שלילית ללא מכוונות כלפי איזון (Denzin, 1984), ויש וריאציות שונות של מאבק על איזון. פעולות תגמול שתוארו בנרטיבים היוו מרכיב הכרחי בניסיון לשקם את העצמי, לשמור על העצמי ולמקם אותו במאזן הזוגי במקום משמעותי, בעיקר בנתיבים הראשונים. פנטזיות של נקמה או התנהגויות תגמול כלפי בת-הזוג, כמו סנקציות, ניתוק והתרחקות כעונש, באו כדי לשמר חוויית עליונות במאזן הזוגי. ביחסים קונפליקטואליים נורמטיביים אפשר לקיים משא ומתן בין בני הזוג באווירה של שיתוף פעולה ללא איום. הדבר מאפשר לכל צד להציג את גרסתו בנרטיב, להתאים את זהותו ולנוע ממיקוד בעצמי אל פיוס והתפתחות (Hicks, 2001; Kruger, 2006). יחסים כאלה מאפשרים שביעות רצון, התקדמות ותחושת איזון לעצמי.

מצאי של תגובות התמודדות חדשות מעניק משמעות מחודשת לעבר ולעתיד. הן מאפשרות חוויה של תנועה. כשהעתיד יותר זמין לגברים הם עוברים לנתיב שמאפשר שינוי גדול יותר. במצבים קיצוניים, כאשר העתיד חסום, החיים מאבדים משמעות (Ellenberger, 1958). כאשר פעולות קונפליקטואליות מובילות באופן עקבי לאותה תגובה מצד הגבר, הן מעידות על מבוי סתום ביחסים וכישלון בצמיחה ובהתפתחות (Kruger, 2006). פסיכולוגים מציעים כי קיים מתח דיאלקטי בין שימור העצמי לבין שינוי. המתח מתפתח מתוך הניסיון לשמור על עצמי קונסיסטנטי ולהימנע ממצבי משבר וטראומה של העצמי (Bromberg, 1998), ולכן גברים עשויים להתנגד לשינוי גדול. עם זאת גברים עשויים לפתח גישות חיוביות לשינוי בעקבות אירועי חיים קשים, כגון מאסר. לאחר אירוע כזה הם יעריכו מחדש את הסיכונים והרווחים

שבשימוש באלימות, והשינוי אכן עשוי להתרחש, כפי שמתואר בנתיב הראשון. עם זאת, לרנר (Lerner, 2002) טוען כי לא כל שינוי מייצג התפתחות בהכרח, ולעיתים גברים מחליפים אלימות פיזית בהתעמרות מילולית ונפשית (Scott, 2004), בעוד תחושת התקיעות נמשכת.

המחקר הנוכחי מעלה, כי בנתיבים שבהם השינוי קטן, יש לגברים מיומנויות תקשורת מגבילות כמו ביקורתיות, נטייה להתנתק, נטייה להאשים אחרים ונטייה לייחס כוונות זדון לבת-הזוג; כל זאת יחד עם קושי לקבל אחריות על התנהגותם התוקפנית ועם אי שביעות רצון כללית מהיחסים. אשמה ואחריות הם ייחוסים בולטים (attributions) באלימות אינטימית (Eisikovits & Buchbinder, 2000). מחקר בתחום ההתערבות עם תוקפים מציע כי שיפור בתקשורת וקבלת אחריות על התנהגות האלימה ומתעללת הם המדדים הטובים ביותר של שינוי אצל גברים שהפסיקו להיות אלימים (Babcock, Canady, Graham, & Schart, 2007).

מגבלות המחקר והשלכותיו

חשוב לציין כי הנתיבים המוצעים במאמר הנוכחי אינם אופייניים בהכרח לכל הגברים שהשתנו וכי ישנם נתיבי שינוי נוספים; אך המיקוד בארבעת הנתיבים האלה הוא ניסיון לפתח מדדים של התמודדות ושינוי המשקפים את החוויה הפנימית של גברים אלימים, כפי שעלה בניתוח הראיונות. המחקר הנוכחי מאפשר למטפל להיות ער למרכיבים חשובים בתהליך השינוי ולשינויים קטנים הצריכים תיקוף תמידי. מרכיבים אלה עשויים להעיד על מצבם של הגברים המטופלים בתוך תהליך השינוי ולהמחיש למטפל את הפוטנציאל לשינוי. השאיפה לעתיד טוב יותר מסייעת ליצירת רפלקציה על ציר הזמן והגדרה מחודשת של העבר.

כדאי שמחקר עתידי יעמיק ויאשש נתיבים אלו כדי להבין טוב יותר מהו תהליך השינוי, מה מסייע בהתקדמות השינוי ובמעבר בין נתיבים, ומה עלול להפריע לשינוי. כדאי לחקור את היחסים בין מרכיבי השינוי, לדוגמה: כיצד שליטה, תגמול, ניתוק וביקורת מחזקים, מתקבעים ולא מקדמים שינוי. כדאי שמחקר עתידי יתבסס על שיטות כמותניות ואיכותניות לחקר תהליכי השינוי.

יש לציין כי המרואיינים נבררו מראש כגברים שעברו תהליכי שינוי שונים או שנמצאים בשלבים שונים בטיפול או במוטיבציה לשינוי. נושא השינוי עלה מתוך הנרטיבים וניתוח הנתונים, וחידד את שאלת המחקר.

נקודות מפתח

- למרכזים לטיפול ומניעת אלימות במשפחה מגיעים לעיתים תכופות גברים המתנגדים לשינוי, חשים קורבנות ומתבצרים בעולמם.
- מאמר איכותני זה מספק הסתכלות על תהליכי שינוי העולים מסיפורי גברים אלימים בבית שעברו טיפול, ומציג תגובות ספציפיות רלוונטיות לתהליך השינוי מתוך החוויה הפנימית של הגברים, שככל הנראה נבנתה בתהליך הטיפול.
- המאמר עשוי לספק מתווה להעמקה של התערבויות לתוך התגובות בעולמם של גברים תקועים, להעריך התקדמויות זעירות ולסייע בהבניית ציר תנועה כבסיס לחוויית שינוי. כך תשמש חוויית השינוי בסיס ליצירת חוויית תנועה והתפתחות.
- המאמר עשוי לספק מתווה לבניית טיפולוגיה של שינוי בקרב גברים אלימים, החסרה כיום בספרות המחקר.

מקורות

Babcock, J. C., Canady, B. E., Graham, K., & Schart, L. (2007). The evolution of battering interventions: from the dark ages into the scientific age. In J. Hamel & T. Nicholls (Eds.), *Family interventions in domestic violence: A handbook of gender-inclusive theory and treatment* (pp. 215-244). New York, NY: Springer Publishing Company.

Bromberg, P. M. (1998). *Standing in the spaces: Essays on clinical process, trauma, and dissociation*. Mahwah, NJ: Analytic Press.

Charmaz, K. (2006). *Constructing grounded theory: A practical guide through qualitative analysis*. Thousand Oaks, CA: Sage.

Creswell, J. W. (1994). *Research design: Qualitative and quantitative approaches*. London, UK: Sage.

Daniels, W. J., & Murphy, M. C. (1997). Stages and processes of change in batterers' treatment. *Cognitive and Behavioral Practice*, *4*, 123-145. doi: 10.1016/S1077-7229(97)80015-6

Denzin, N. K. (1984). Towards a phenomenology of domestic family violence. *American Journal of Sociology*, *90*, 485-511.

Dutton, D. G. (1998). *The abusive personality: Violence and control in intimate relationships*. New York, NY: Guilford Press.

Eisikovits, Z., & Buchbinder, E. (2000). *Locked in a violent embrace: Understanding and intervening in domestic violence*. Thousand Oaks, CA: Sage.

Ellenberger, H. F. (1958). A clinical introduction to psychiatric phenomenology and existential analysis. In R. May, E. Angel, & H. F. Ellenberger (Eds.), *Existence: A new dimension in psychiatry and psychology* (pp. 92-124). New York, NY: Basic Books.

Fishman, G., Eisikovits, Z., Mesch, G., & Gusinsky, R. (2001). *The national survey of violence against women, children and youths*. Haifa, Israel: The Minerva Center for Youth Studies, University of Haifa.

Gondolf, E. W. (1988). Who are those guys? Toward a behavioral typology of batterers. *Violence and Victims*, *3*(3), 187-203.

Gondolf, E. W. (2004). Evaluating batterer counseling programs: A difficult task showing some effects and implications. *Aggression and Violent Behavior*, *9*, 605-631. doi: 10.1016/j.avb.2003.06.001

Gondolf, E. W., & White, R. J. (2001). Batterer program participants who repeatedly reassault: Psychopathic tendencies and other disorder. *Journal of Interpersonal Violence*, *16*, 361-380. doi: 10.1177/088626001016004006

Henwood, K., & Pideon, N. (2004). Grounded theory in psychological research. In P. M. Camic, J. E. Rhodes, & L. Yardley (Eds.), *Qualitative research in psychology: Expanding perspectives in methodology and design* (pp. 131-155). Washington, D.C.: American Psychological Association.

Hicks, D. (2001). The role of identity construction in promoting reconciliation. In R. G. Helmick & R. L. Petersen (Eds.), *Forgiveness and reconciliation: Religion, public policy, and conflict transformation* (pp. 49-129). Philadelphia, PA: Templeton Foundation Press.

Holtzworth-Munroe, A., & Stuart, G. L. (1994). Typologies of male batterers: Three subtypes and the differences among them. *Psychological Bulletin*, *116*, 476-497. doi: 10.1037/0022-006X.68.6.1000

Huss, M. T., & Ralston, A. (2008). Do batterer subtypes actually matter? Treatment completion, treatment response and readiness across a batterer typology. *Criminal Justice & Behavior*, *35*, 710-723. doi: 10.1177/0093854808316218

Johnson, M. P. (1995). Patriarchal terrorism and common couple violence: Two forms of violence against women. *Journal of Marriage and Family*, *57*, 283-294. doi: 10.2307/353683

Kruger, C. (2006). Spiral of growth: A social psychiatric perspective on conflict resolution, reconciliation, and relationship development. In N.N. Potter (Ed.), *Trauma, truth and reconciliation: Healing damaged relationships* (pp. 29-65). Oxford, UK: Oxford University Press.

Lamb, S. (2005). Forgiveness therapy: The context and conflict. *Journal of Theoretical and Philosophical Psychology*, *25*, 61-79.

Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (1985). *Naturalistic inquiry*. Newbury Park, CA: Sage.

Lerner, R. M. (2002). *Concepts and theories of human development* (3rd ed). London, England: Lawrence Erlbaum.

May, R. (1958). Contributions of existential psychotherapy. In R. May, E. Angel, & H. F. Ellenberger (Eds.), *Existence: A new dimension in psychiatry and psychology* (pp. 3-91). New York, NY: Basic Books.

Schutz, A. (1967). *The phenomenology of the social world*. Evanston, IL: Northwestern University Press.

Scott, K. L. (2004). Predictors of change among male batterers: Application of theories and review of empirical findings. *Trauma, Violence & Abuse*, *5*(3), 260-284. doi: 10.1177/1524838003264339

Speziale, H. J. S., & Carpenter, D. R. (2003). *Qualitative research in nursing: Advancing the humanistic imperative* (3rd ed.). Philadelphia, PA: Lippincott.

Spinelli, E. (1989). *The interpreted world: An introduction to phenomenological psychology*. London, UK: Sage.

Stith, S. M., McCollum, E. E., Amanor-Boadu, Y., & Smith, D. (2012). Systemic perspectives on intimate partner violence treatment. *Journal of Marital and Family Therapy*, *38*, 220-240. doi: 10.1111/j.1752-0606.2011.00245.x

Straus, M. A. (2008). Dominance and symmetry in PV by male and female university students in 32 nations. *Children and Youth Services Review*, *30*(3), 252-275. doi: 10.1016/j.childyouth.2007.10.004

Strauss, A., & Corbin, J. (1990). *Basics of qualitative research*. Newbury Park, CA: Sage.

Walts, J., Babcock, J. C., Jacobson, N. S., Guttman, M. J. (2000). Testing a typology of batterers. *Journal of Counseling and Clinical Psychology*, *68*, 658-669. doi:10.1037/0022-006X.68.4.658